

גור, יגור, גר

מאת

מרדכי זר-כבוד

“הן גור יגור אפס מאותי
מי גר אתך עליך יפול”

פסוק זה הוא מתוך נבואת הנחמה על ירושלים, הפותחת במלים “עניה סערה” (ישע’ נ”ג, יא)¹. הפסוקים יא—יז מהווים חטיבה ספרותית אחת ובה שתי פסקאות: יא—יג, יז—יז. כל החטיבה מדברת בפארה ובטחונה של ירושלים לעתיד לבוא; תוכנה של הפיסקה הראשונה הוא שכלולה של העיר מבחינה אורנומנטלית². הפסקה השנייה פותחת במלה “צדקה” וחותרת בה, “וצדקתם מאתי” (שהוא סימן לשלמות פיסקה) מדברת בטחונה, שלא תירא עוד מעושק³ וממחיתה; היא תהיה בטוחה מפני הבאים עליה בנשק ברזל וגם מוגנת מפני אויבים שלשונם היא חרבם, כלומר: מלשינים ומציאי דבה רעה.

בפסקה זו משובצים שני פסוקים (טו—טז), הפותחים במלת הנחץ “הן”, הבאה להביע וודאות ולהדגישה, כמו: הנה⁴. פסוק טז ברור; הוא הקדמה למסקנה שבפסוק יז: “כל כלי יוצר עליך — לא יצלח”; לעומת זה רבים הקשיים הפילולוגיים בפסוק טו: א) שלוש פעמים יש כאן הפועל גור; מה משמעו? האם משמעות שלושתם אחת היא או לפנינו הוראות שונות; ב) מה פירוש הצרוף “אפס מאותי” שהוא יחידאי בתנ”ך; ג) מה פירוש “עליך יפול”. נראה, שבפירוש הפסוק הזה נחלקו גם המתרגמים הקדמונים, חכמי ימי הביניים וגם האחרונים.

יונתן תרגם: הא אתכנשא יתכנשון ליד גלות עמך, לסופא מלכי עממיא מתכנשין לאעקא ליד ירושלם, בגויך יתרמון (הנה אסף יאספו אליך גלויות עמך, באחרונה מלכי הגוים נאספים להצר לך ירושלים, בתוכך יפולו).

אם נפריד את ההרחבה המדרשית נמצא שת”י חבר הפעל גור עם “יגורו בהרמו” (חבקוק א’, טו); יגורו עלי עזים (תהל’ נ”ט, ד)⁵; ופירש אפס מאתי — הרחוק ממני, כלומר, מארץ ישראל, מקום משכן ה’; מי גר אתך — נאסף להרע לך; עליך — בתוכך. יפול — יושלך כפגר⁶. למרות ההוראה המשותפת של הפעל גור

1 היא נקראת כהפסרה לפרשת ראה.

2 ונראה שדרשת חז”ל: אל תקרי “בניך” אלא “בוניך” (ברכות ס”ד ע”א) הוא גם פשוטו, כלומר: בניה יהיו חכמים כמו בצלאל וחבריו שעליהם נאמר, שאלוהים מלא אותם רוח... “בחכמה ובתבונה ונדעת כל מלאכה” (שמי’ ל”א, ג). לימודי=תלמידי—הש’ ישע’ ח’ סז. במגילת ישעיה כתוב: שלום בוניכי (צילום חצ’ (M. Burrows Plate XLV).

3 עי’ שם ברד”ק.

4 עי’ גינאח (השרשים, מהד’ באכער 121).

5 עי’ ר”י גינאח, השרשים 88; רד”ק במקום.

6 הש’: יפלו בחוריה ברחבתיה (ירמ’ נ/ו, ל) ת”י: יתרמון.

בשני חלקי הפסוק — מנוגדת הרישה לסיפה בתוכנה; הרישה מדברת בקיבוץ גלויות; והסיפה — באסיפת אייבים.⁷

פירוש שונה עולה מגמרא במסכת יבמות כ"ד ע"א. "תנו רבנן: אין מקבלין גרים לימות המשיח וגו'. א"ר אליעזר: מאי קרא? — "הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול". פירש רש"י: גור יגור — הבא להתגייר — יגור (יתגייר); אפס מאותי — בעוד שאין אני עמכם יתגייר, דהיינו בזמן הזה (כלומר, בתקופת הגלות) מי גר אתך — בעניותך, עליך יפול — לעולם הבא (לימות המשיח). יפול — ינות, כמו: על פני כל אחיו נפל (בר' כ"ה, יח)⁸ הרי שהפעל גור נתפרש כאן מלשון גרות, וכל הפסוק הוא המשך אחד.

בדומה לזה תורגם הפסוק אצל השבעים⁹. *προσήμενοι προσελεύσονται σοι δι' εμού, και παρούησουσί σοι, και ἐπι σέ καταφεύξονται* (גרים יתגיירו לך על ידי ויגורו בך ואילך ימלטו). אפס מאותי — נתפרש כמו: רק ממני, כלומר: שנשלחו שמה מאת ה'; עליך יפול — לטובה, כי שם ינצלו, ע"ד הכתובים: כל הכתוב לחיים — בירושלים (ישע' ד', ג); והיה כל אשר יקרא בשם ה' — ימלט, כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה, כאשר אמר ה' (יואל ג', ה).

גם הוולגטה פירשה את כתובנו בגרות: *Ecce, accola veniet, qui non erat tecum, advena quondam tuus adjungetur tibi*¹⁰ (הנה, גר יבא אשר לא היה אתי; שהיה גרך מאז — ילווה עליך). אפס מאותי — נתפרש: שלא היה אתי, כלומר, שהיה מקודם עובד אלילים. עליך יפול — ילווה. לפי זה, הכתוב מדבר בשני סוגים של גרים: האחד אשר יבוא עתה, והשני — זה שישב מכבר בירושלים, אבל עכשו ילווה על העם היושב בציון.

ר' יונה אבן ג'נאח (ס' השרשים, מהד' באכער עמ' 88/89) מפרש: "היקבץ קיבוץ ולא מאתי? — מי שנקבץ עליך — בקרבך יפול". בעצם הוא חוזר על פירושו של ת"י, אלא שהוא מבססו מצד הלשון. גור יגור — הוא מעניין "יגרהו בחרמו" (חבק' א', טו) "על דגן ותירוש יתגוררו" (הושע ז', יד); אפס מאותי — ולא מאתי: "אפס — ולא, כמו: "האפס עוד איש" (שמ"ב ט', ג) אשר פירושו: האין עוד איש. ושמתי מאותי כמו מאתי, כמו: וה' אותי כגבור עריץ (ירמ' כ', יא); ההלכים אותך" (שם, יט', י) עכ"ל. עליך יפול — הוא מוזהה עם דברי יחזקאל: על הרי ישראל תפל (ל"ט, ד), והוא גם מפרש את נבואת ישעיה על מלחמת "גוג ומגוג על ישראל, ואבדם בארץ ישראל".

תפיסתו של ר"י ג'נאח מנסח הרד"ק וז"ל: ודרך פשוטו יתפרש כן: "הנה ייאספו עליך עמים. אפס מאותי — לא במצוותי... כסנחריב ונבוכדנאצר, אבל אלה הגוים

7 העימות שבי הגולה — מלכי הגוים, מושפע מנבואת הנהמה ישע' ס', ט—יא, והפך לשימוש נוסחתי בת"י; הש' תרגומו לישע' מ"ג, ט.

8 ושם הוא מפרש: שכן, על פי השוואה עם: "ועל פני כל אחיו ישכן" (בר' ט"ז, יב), וכן תרגם אונקלוס (שם) וישכנו — ושרו, נפל — שרא, גם בע' תרגומו שני הפעלים: κατακαθησε.

9 עפ"י הפוליוגלוטה מהד' Stier-Theile, 1854.

10 הש' תרגומו אל ישע' י"ד, א: ונלוה הגר עליהם: adjungetur advena ad eos. ע"י מאמרי ב"עז לרודי" (ירושלים תשכד) עמ' 566.

שייאספו אליך, והם גוג ומגוג — לא במצוותי, ואין האסיפה היא מאתי ... מי שייאסוף אתך להלהם עליך — יפול".

ראב"ע מזכיר את פירושו של ר"י ג'נאח בקיצור, דוחה אותו ואומר: והנכון בעיני, כי "גור יגור" כמשפטו (כמשמעו) וכן הוא: היתכן שיגור עמך גר בארץ שהיא שלי, כי אם ברשותי (אפס מאותי)? מי שירצה לגור עמך בארצי. "עליך יפול" — כמו: "אל הכשדים אתה נופל" (ירמ' ל"ז, יג); "על פני כל אחיו נפל" (בראשית כ"ה, יח), והטעם: שפיל עצמו תחת רשותך.

ראב"ע אינו מנמק את אי נכונותו של פירושו של ר' יונה ג'נאח, אבל אפשר לעמוד על נימוקיו, כי כמה פירושות לפירושו של ג'נאח, והן: א) פילולוגית, כפי שניסחה מלבי"ם: "ולא מצאנו בתנ"ך שיקשר נפילת איש על איש עם מלת על, רק על כוונה שנתקשר אל מחנהו: "אשר נפלו על המלך" (מל"ב כ"ה, יד); וממנשה נפלו על דויד" (דה"א י"ב, יט). הראייה המכרעת למשמעות זו הוא הפסוק: "ויקבץ את כל יהודה ובנימין והגרים עמהם, מאפרים ומנשה ומשמעון, כי נפלו עליו מישראל לרב וגו'" (דה"ב ט"ו, ט) — הרי שמשמעות הצירוף "נופל עליו" הוא זהה עם גר (עמו, אתו). על זה יש עוד להוסיף: בנבואת יחזקאל (לח—לט) מפורש "על הרי ישראל יפולו"; ואילו התכוון גם כאן לחללים היה צ"ל: בתוכך יפל, כמו ביחז' כ"ז, לד: 'רמי' נ"א, ז.

ב) גם בגוג ומגוג נאמר שהוא בא במצוות ה'; ר' יחז' ל"ח, ד, טז; ל"ט, ב; בקושי זה הרגיש כבר הרד"ק ונדחק ליישבו.

ג) חזון גוג ומגוג אינו קשור בירושלים כלל, כפי שהדגיש זאת י' קויפמן¹¹: אדרבה, בנחמות ישעיה באים הגוים ומלכיהם אל ירושלים כנכנעים ועוזרים, ר' מ"ה, יד; מ"ט, כב—כג; ס', ג, ט—יד; ס"א, ה; ס"ו, יב, כ.

רש"י מחלק את הפסוק ומפרש "גור" ברישה מלשון גור — יגר — ירא ירא; אפס מאותי — שאין אני עמו. לפי זה הרישה היא נימוקו של הפסוק הקודם: "כי לא תיראי" ר"ל: ירושלים לא תצטרך לפחד; רק מי שאין ה' עמו — הוא צריך לפחד "מגזרות רעות". בסיפה הוא מפרש "גור" מלשון גרה — התגרה¹², מי שנתגרה בך; אך לאחרונה הוא מביא את הדרוש שבגמרא ומוסיף: "ואף בפשוטו של מקרא ייתכן, מי שנעשו גרים אתך בעניותך — עליך יפול בעשירותך, כמו: "על פני כל אחיו נפל" (בר' כ"ה, יח). נראה שהרגיש בדוחק לפרש את הפסוק בשני עניינים שונים, הגם שלפירוש "גור — ירא" חסר המושא בגוף הכתוב.

ר"י דיטראני¹³ מצרף את שני הפירושים: הן גור יגור — אבל מי יתפחד, מי שהוא אפס מאותי, כל הגוים שאינן נקראין על שמי ... וכל מי שגר אתך, ונתחבר עמך בהיותך בגלות, עליך יפול — ישכון, כמו: "על פני כל אחיו נפל", שגם הגרים שנתגירו ישכנו לבטח אתך.

מפרשים חדשים ניסו כוחם בתיקונים. המצוטט ביותר הוא זה של טשייני¹⁴: הן גוי יגודך אפס מאותי, מי יגד אותך — אליך יתפלל. מלבד טעמה של לשון

11 תולדות האמונה, כ"ג 580.

12 ונה לשיטתו בדקדוק של שתי אותיות יסוד (גור=גרה).

13 מהד' א"י ורטהימר, ירושלים התשי"ט.

14 Cheyne T. K.

קדש מעושה זו¹⁵ — הלא קשה להעלות על הדעת שטעות נשלשה בפסוק קצר אחד; סוף סוף מעולם לא נתקשה סופר עברי בקריאת א"ב שלנו כמו סטודנט נכרי לתיאולוגיה; אמיתות הטקסט מוכחת מכל התרגומים הקדמונים, הם חלוקים רק בפירושו אעפ"כ קיבל קרויס, בפירושו לס' ישעיה¹⁶ תיקון זה, מבלי להזכיר שם ממציאו, והוסיף מן דיליה: "אפס מצוותי — במקום מאותי, שהוא בלתי רגיל"; אבל "אפס מצוותי" — הוא בלתי נמצא!

בעל מקרא כפשוטו (אהרליך) כותב בפירושו¹⁷: "הדברים האלה, קשה מאד לפרשם, ונראה לי... פירוש הדברים: היתגרה עם בעם מלחמה חוץ מדעתי? ... המתגרה כך מלחמה — סופו שילווה עליך". אהרליך בנה פירושו על הנחה שהיא מפוקפקת מאד לגבי בעלי שיטת שלוש אותיות יסודי "שגור" הוא וזה עם "גרה", וסמך כנראה על השערת גזיניוס¹⁸.

את דעות הפרשנים לפסוק זה, נוכל להעמיד על שלש תפיסות:

(א) שני חלקי הפסוקים שונים בתוכנם; הראשון מדבר בקבוץ גלויות; השני במלחמה על ישראל — ת"י, או: הראשון שייך לקודמו והשני עוסק בהילוות — רש"י בפירושו הראשון ור"י דיטראני, או להפך — מקרא כפשוטו.

(ב) כל הפסוק מדבר במלחמת הגוים על ירושלים — ר"י ג'נאח, רד"ק.

(ג) כל הפסוק מדבר בגרות והילוות של הגוים בשלום אל ירושלים — הגמרא, הע', הוולגטה ורש"י בפירושו האחרון. נראה לי שזה פשוטו של מקרא מטעמים אלה: (א) הפסוק מתפרש כהמשך אחד, וגם הפעל גור מתבאר בהוראתו הרגילה (כמשפטו — ראב"ע).

(ב) יש רצף הגיוני בינו לבא אחריו, האומר שכיבושה של ירושלים על ידי אויב לא יתכן עוד, כי שום נשק לא יצלה עליה; כלומר: נוכחות גוים בתוכה תהיה רק דרך גרות או הילוות.

הרעיון שגרים יצטרפו אל בוני ירושלים חוזר כמה פעמים בס' ישעיה: "כי ירחם ה' את יעקב ובחר עוד בישראל, והניחם על אדמתם — ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב וגו'" (י"ד, א—ב). "ובני הנכר הנלוים על ה' וגו'... עוד אקבץ עליו לנקבציו" (נ"ו, ו—ח); וכן בבשורת זכרי' הנביא לירושלים: "רני ושמחי בת ציון, כי הנני בא ושכנתי בתוכך, נאם ה', ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא וגו'" (ב', יד—טז); "ורחוקים יבואו ובנו בהיכל ה'" (שם, ז', טז); "וחינתי לביתי מצבה מעבר ושב" (שם ט', ח, ע' בפירושי).

לפי זה פירושו של כתובנו הוא: הנה יגור (אתך)¹⁹ אפס מנין אותי²⁰, כלומר:

15 שהרי השם אֹהַה זהו עם תאחה ולא עם רצון; אליך יתפללו, ישע' מ"ה, יד, יש לו משפט מושאי: אך כך וגו' החסר כאן.

16 מהד' א. כהנא, ז'יטומיר תרס"ה.

17 ברלין תרס"א.

18 ע"י Gesenius-Buhl, Handwörterb. 17, aüfl. Leipzig 1921. ר"י ג'נאח והרד"ק בספרי השרשים לא מנו הוראה זו.

19 ע"ד משיכה קדמית.

20 ההפך מן: "רקע הארץ מיאתי (הכתיב) והקרי: מאתי. (מד', כד). אבל בבראשית רבה פ"א נתפרש: מי אתי? וכן פירש ראב"ע פסוק זה.

רק מי שהוא לה' יגור בירושלים ולא נכרי עובד אלילים, עדה"כ: "ירושלם עיר הקדש, כי לא יוסיף יבוא בכך עוד ערל וטמא" (נ"ב, א), ועל זה חזרת הסיפה: מי גר אתך, כלומר: הגר אשר יבוא מארץ נכריה — עליך יפול, יילוה על יושביה בני ציון ויהיה כאחד מהם. פירוש זה קרוב לתרגום הע' והוולגטה, ובשינוי גון — לדרוש שבגמרא יבמות כ"ד ע"ב.

בפסוקים טז—יז מודיע הנביא ששום נשק לא יצלה על ירושלים, לא חיצו ברזל ולא חיצו לשון. ממילא מתעוררת השאלה: מי הם האויבים הרוצים להכות את ירושלים בלשונם? נדמה לי שנבואה זו מתאימה למצבם של בוני ירושלים בתחילת תקופת שבי ציון, בימי מלכי בית אחימנש הפרסים שמשלו בימי זרובבל ועד נחמיה (537—424 לפנה"ס). במשך כל אותה תקופה נעשו כמה גסיונות לבנות חומות ירושלים ולקומם הריסותיה, אך קמו אויבים ושוטנים מתוך הגוים שמסביב לסכל את עצת הבונים. ידיעה ברורה על כך נמסר לנו מימי ארתחששתא (465—424 לפנה"ס).

בעזרא ד', ז—כג מסופר שפקידים פרסים נצטרפו אל גוים פליטי ארצות שונות שנתיישבו בערי שומרון ושלחו אגרת שטנה למלך על שהיהודים מתקנים את החומה. הם הלשינו על הבונים שהם מתכוונים למרוד במלך וגם הוציאו דיבה רעה על ירושלים "כי העיר ההיא, עיר מורדת ומוקת למלכים ולמדינות (היתה) ומרד עשו בתוכה מימות עולם" (ד', טו). השטנה השיגה את מטרתה; המלך צווה להפסיק את המלאכה והשוטנים התנפלו על הבונים "בזרוע וחיל". אבל עם עליית נחמיה בשנת 446 לפנה"ס, נתחדשה מלאכת הבנין במרץ רב. שוב קמו סנבלט וריעיו לבטל את הבנייה. התחילו בלחמה פסיכולוגית, בלעג לשון (נחמי' ג', לד—לה) וכאשר לעגם לא השפיע אימו להלשין על נחמי' שהוא מתכוין למרוד במלך (ב', יט; ו', ו—ז) וגם אמרו להשתמש בכוח הזרוע (ד', ה). כידוע, לא שעה נחמיה לכל האיומים והשיב להם: "אלוהי השמים הוא יצליח לנו". (ב', כ). קרוב הדבר שדברי נביאנו: "כל כלי יוצר עליך — לא יצלה, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע" הם שעודדו את נחמיה במפעלו. הוא היה משוכנע שהם לא יצליחו — ומעשהו יצלה. אכן כן היה; עצת המלשינים והשוטנים על בנין ירושלים סוכלה ומזימתם הופרה.

מקובל בידינו מפי חז"ל, שנבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, לכן יש משמעות לנבואה זו גם בדורנו ובמצבנו, גם על העוררים כיום על בנין ירושלים בידי אנשי נחמיה שבימינו, "הבונים בחומה והנושאים בסבל, עומשים; באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח" (ד', יא) — גם עליהם ייאמר: כל כלי יוצר עליך — לא יצלה, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע.